

NLF Luftromskomite

Protokoll - **ARBEIDSUTKAST.**

Møte nr: 2018-2

Dato: 10. oktober 2018.

Sted: NLFs lokaler, Oslo.

Deltagere / seksjoner representert:

Per Osen, komiteleder
Per Gudmund Strømmen, Motorfly
Thomas Hirsch, HG/PG
Jarle Mathisen, Seilfly
Lars Geir Dyrdal, Fallskjerm
Torkell Sætervadet, NLF administrasjon

Forfall:

Modellfly
Ballong
Mikrofly

Kopi:

Rolf Liland, President
John Eirik Laupsa, Generalsekretær

formaterte: Norsk (bokmål)

Pizza og mineralvann ble servert 17:45.

Møtet ble satt kl 18:00.

Innkalling ble godkjent.

Referent ble valgt: Komitelederen vil skrive referat utkast, hvoretter de øvrige møtedeltakere fyller inn med informasjon på sine saksområder.

Utkast til referat fra forrige møte (4. april 2018) ble gjennomgått og godkjent.

Komiteleder observerer at flere seksjoner ikke stiller i møtet, og vil ta dette opp med NLFs administrasjon. Seksjonene bør pålegges møteplikt.

Orientering fra NLFs administrasjon: Torkell informerte om transpondersaken, TIZ/TIA, mm. Se referat under de enkelte sakene i listen nedenfor.

Møteplan for 2019 ble vedtatt:

- Onsdag 27 februar 2019
- Mandag 23 september 2019

Gjennomgang av saker:

Komiteleder: Møteplanen har mange faste poster. Flere saker kan ha varighet over flere år. Jeg har valgt å beholde saksnummer og noe tekst (i mindre font størrelse) fra tidligere møtereferat, og å føye til en oppdatering nedenfor. Da kan det kanskje bli enklere å følge historikken i langvarige saker.

Når en sak er endelig avsluttet, trenger den ikke være med videre til neste møte.

Nye saker har fått saksnummer (nr/år) og er blitt inkludert i sakslista. Dette gjelder også noen gamle saker som ikke har fått eget saksnummer tidligere.

02/17 Status søknader – luftsportsområder.

Luffartstilsynet har sendt oss et «samleavslag» på 17 søknader. NLF har sendt inn klage vedrørende framgangsmåten. Saksbehandler for klagesaken i Luffartstilsynet slutter seg til NLFs innvending mot at søknadene ikke har vært vurdert individuelt. Det vil nå foretas en realitetsbehandling av hver av de sakene hvor NLF opprettholder søknadene (noen av de omsøkte områdene er erstattet av lokale avtaler).

Oppdatering: Torkell fyller inn en oppdatering her.

Sette opp en punktliste eller tabell over alle søknadene/sakene, med status, og liste over dialogen med LT i sakene.

Fortrinnsvis legge inn linker til sentrale saksdokumenter.

25/14

Avinor ADT – Airspace Design Team, Fagernes, Notodden og Gullknapp.

Jeg velger her å avslutte denne generelle «evigvarende» saken, og etablere individuelle saksnummer for hver enkeltsak. Se lenger ned i dette referatet.

06/15

Trafikkavviklings-problemer på Jarlsberg.

Sandefjord Lufthavn AS har sammen med Avinor tatt styringen på saken om å skille ut luftrummet rundt Jarlsberg til G-luftrum.

Planen er å skille ut NE hjørne av CTR til et permanent G-luftrum rundt Jarlsberg flyplass.

Lars Geir forslår en orientering for Luftromskomiteen ved Bjørn Schjøll Kristoffersen. Første mulighet er da onsdag 27 februar.

Lars Geir Dyrdal: Dessverre står det på stedet hvil og det er ingen endringer siden forrige møte i Luftromskomiteen. Bjørn vil puste de forskjellige instanser litt i nakken utover våren for å se hva som må til for å pushe prosessen videre. Avviklingen av trafikken på Jarlsberg i 2018 gikk bra av en årsak som dessverre er litt trist. Flyklubben hadde veldig redusert aktivitet der spesielt elevutdanning var det laveste på flere år.

09/17

Modellflyging Rønneld modellflyplass i Østfold – sikkerhetsbekymring.

Dette er en modellflyplass med relativt stor aktivitet, også med store modellfly og seilflyslep. Ved et par tilfeller det siste året har det vært foretatt lav overflyging av plassen med C-130 fra Luftforsvaret.

Saken har vært diskutert med sjeflygeleder på Rygge og med AIM i Avinor med tanke på å få kunngjort modellflyplassen på VFR Light Aircraft Route- kartene for Rygge. Det vurderes også å få lagt inn en referanse i «VFR Guide for Norway» til NLFs oversikt over modellflyplasser.

Luftromskonsulent følger opp saken. Oppdatering:

Det er en generell problemstilling om modellflyplasser med mye aktivitet, og spesielt de med store fly som typisk flyr høyere enn 400fot, skal publiseres i AIP eller gjøres kjent på annen måte, slik at man kan unngå kollisjoner med bemannede luftfartøyer.

Det kan se ut til at Rønneld modellflyplass kan være egnet som «pilot» for slik publisering.

Rolf Meum fikk aksjon å følge opp denne saken.

Per Osen har besøkt plassen 26/5 og diskutert mulighetene med klubbens leder Dag Kristiansen.

Har også diskutert denne saken med Jon Gunnar Wold NLF modellflyseksjonen.

Oppdatering: NOTAM avtale er godkjent av Avinor og LT. Jon Gunnar Wold (NLF/modellfly), Dag Kristiansen (Sarpsborg MFK) følger opp.

Jon Gunnar Wold: Når det gjelder modell og luftrum så har vi ikke hatt noe nytt å melde siden vi starta med NOTAM som et prøveprosjekt i fjor. Det har vært lite aktivitet nå på høst/vinter, så vi har bare meldt inn to ganger, begge ganger ifbm. seilflyslep i Sarpsborg. Men vi kommer til å fortsette med NOTAM i kommende sesong. Vi skal blant annet ha et stor jet-stevne på Geiteryggen i juni. Vi har ikke avklart enda om Grenland FK (som er med på arrangørsiden) melder selv eller om jeg gjør det.

Torkell, kan du legge inn et NOTAM eksempel her?

10/17

Luftsportsområde ved Näsinge.

Luftromskonsulent har via fagspesialist Avinor/Farris søkt svenske luftfartsmyndigheter om mulig opprettelse av et luftsportsområde/låneområde for seilflyging over Näsinge flyplass.
Oppdatering: Komiteformannen tar kontakt med Robert Danewid i svenske Segelflyget

Oppdatering: Per Osen har sendt mail til Gunnar Aarø for en oppdatering på saken. Er det Jeløy Flyklubb som «eier» denne? Vil følge opp mot Robert Danewid.

03/16

Kontrollert luftrom Oslo/Farris TMA

Ny LoA (Letter of Agreement) ang. avtalen med Avinor/Røyken om bruk av luftsportsområdene i Oslo/Farris TMA ble signert 15. juni 2017.

Endringen består hovedsakelig i at det nå tillates flere aktører i samme avgitte område og gjennomflyging av ikke-deltakende trafikk.
Ingen utvikling i saken om innskrenkning av Oslo/Farris TMA.

Vi venter fortsatt med håp om at «HOPE» prosjektet skal produsere reviderte/reduerte TMAer som ikke legger beslag på like mye luftrom som i dag. Gunnar Aarø har vært i Røyken og fått se et utkast til reviderte TMA områder. NLF bør vurdere strategien videre, hvordan kan vi få innflytelse på utforming av nytt luftrom, og mulige kompensierende tiltak (luftsportområder) før hele kabalen er lagt og vår påvirkningsmulighet blir liten.

Oppdatering: Torkell sender ny purring.

08/17

Fremtidig ledelse/administrasjon av NLFs Luftromskomite.

Komiteen kjører foreløpig videre uten luftromskonsulent. Jarle Mathisen etterlyser et formelt mandat for komiteen. Mandat må avklares med NLFs administrasjon. Jarle skriver utkast til komite mandat til neste luftromskomiteemøte. (Utført).

Det er nødvendig at NLFs administrasjon støtter komiteens arbeid med «sekretærfunksjoner», slik at vi får dokumentert komiteens arbeid. Det er nødvendig å vedlikeholde en oppdatert «track record» på dialog med Luftfartstilsynet, Avinor, Forsvaret, mm., i hver enkelt sak.

En mulig løsning kunne være at dette referatet inneholdt lenker til dokumentarkiv for de enkelte sakene, eller til enkeltdokumenter. Dette vil antakelig kreve tilgang til NLFs IT system. Det kan være tilstrekkelig med leseaksess.

Jostein Tangen har fått i oppdrag å etablere dokumentarkiv for komiteen.

01/18

Klager på flystøy – Øyeren/Spydeberg

Denne saken var oppe 13/9-17 men fikk ikke eget saksnummer da, men følgende ble notert i referatet:

Per Osen tok opp bruken av øvelsesområdene syd - sydøst av Øyern. Det har vært mange klager på mye bruk av område D2 over Spydeberg. Osen mener NLF må gå inn og prøve å påvirke klubbene på Kjeller til i større grad å benytte områdene lenger øst. Luftromskonsulent tar opp saken med generalsekretær.

Oppdatering i referat fra 4/4-2018: Redegjørelse fra Tom Bjerke:

Tom Bjerke redegjorde for klager på flystøy fra publikum: Vi har en utfordring med klager på støy fra «warbirds» i Spydeberg området. Dette går ut over våre medlemmer som flyr mikrofly fra en lokal base i det området. Vi må henstille til andre (ikke lokale) medlemmer om å ikke bruke airwork område D2. (se også under Eventuelt nedenfor).

Se referat fra 4/4-2018:

Kan vi ta kontakt med være medlemmer lokalt og få lokalisert de nabolag/områder som er spesielt støytsatt/sinte. Trenger vi å avstå fra aktivitet i hele D2. Hvilke aktiviteter må begrenses, og hvilke muligheter har NLF til å styre/begrense aktivitet som er lovlig, men som kan føre til så store protester fra publikum at det vil gå utover alle NLF medlemmer etter hvert? Dette er en sak også for NLFs administrasjon og Miljøkomiteen.

Aksjon: Per O følger opp denne saken mot generalsekretær Laupsa og Tom Bjerke.

Luftromskomiteen ser det ikke som sin oppgave å styre/begrense enkeltmedlemmenes flyaktivitet så lenge den er lovlig. Det må være oppgaven til NLFs administrasjon å vurdere og om nødvendig iverksette tiltak dersom aktiviteten for enkelte medlemmer/grupper kan provosere fram reaksjoner som kan bli til skade for NLFs medlemmer generelt, i form av motstand/tiltak fra lokalbefolkningen som protesterer på flystøy/aktivitet.

Tom Bjerke: En mulig «løsning» på den utfordringen som mikroflymiljøet i Spydeberg har, er at de tar dette opp med akromiljøet, og da går jeg ut i fra at det stort sett er snakk om det miljøet som opererer ut fra Kjeller de bør ta kontakt med. Jeg vil i så fall videreformidle dette til Spydeberg mikroflyklubb. Dvs, Spydeberg mikroflyklubb tar kontakt med de aktuelle miljøer på Kjeller, og følger selv opp saken.

02/18

NLF vs. droneflyging

Se referat fra 13/9-2017:

Osen tok også opp problemstillinger rundt droneflyging kontra modellflyging og NLFs rolle her. Luftromskonsulent sjekker med fagsjef modellfly. Droneflyging har «tatt helt av». Er dette en trussel eller mulighet for NLF? NLF kan utvilsomt gi et tilbud til dronepiloter som ønsker å drive seriøst. Dette vil også være til fordel for øvrige luftromsbrukere, og for samfunnet generelt. Er dette også en vekst-mulighet for NLF? Bør følges opp.

Per Gunnar informerer om ny LT Droneforskrift fra 1/10-18, som gjelder alle flygende innretninger uten fører.

Per Gunnar: Ny utfordring er «U-space», GND-500ft, hvor det skal være stor frihet for dronetrafikk. Ref. Eurocontrol arbeidsgruppe dokument. Kravet om evne til å følge lufttrafikkreglens vikepliktsregler vha se-og-bli-sett er foreslått tatt ut, og erstattet av «cooperative detect and avoid». Men her er det allerede annen bemannet lufttrafikk som ikke vil være «cooperative».

Hvordan kan vi følge opp denne utviklingen?

03/18

Restriksjonsområde ved Jomfruland

Se referat fra 13/9-2017:

Luftromskomiteen ønsker opplysninger om status på restriksjonsområdet ved Jomfruland. Luftromskonsulent sjekker dette.

Restriksjonsområdet er ikke publisert i AIP, noe som er et ICAO krav. Dette restriksjonsområdet er publisert i «naturdatabasen». Det juridiske aspektet må sjekkes ut her; har almenflygere plikt til å sjekke denne databasen, og rette seg etter hva som her er opplyst?

Hvordan kan vi følge opp denne saken spesielt og generelt?

04/18

Transpondersaken (generelt)

Torkell redegjorde for SERA (Standardised European Rules of the Air): SSR transponder er ikke *påbudt* i C klasse luftrom. Det betyr at det er tillatt iht. felles-europeisk regelverk å etablere definerte områder i kontrollert luftrom, hvor for

eksempel seilflyaktivitet kan skje, uten at det må stilles krav om transponder. På denne bakgrunn har LT vært nødt til å trekke pålegget om at Avinor skal kreve transponder for seilflyging i luftsportsområder i Oslo/Farris TMA. (Så vidt referenten forstår, har det ikke vært stilt krav om transponder for HG/PG flyging i områdene). Neste skritt i denne saken bør være at NLF tar initiativ til fjerning av transponderkrav for høydeflygingsområdene i CTA.

(Torkell fyller inn mer her).

05/18 TIA/TIZ (generelt)

Torkell redegjorde for TIA/TIZ saken. Luftfartstilsynet (LT) trenerer Samferdselsdepartementets (SD) pålegg om at TIZ/TIA fortsatt skal være en lovlig form for luftromsorganisering. I prinsippet har dette TIZ/TIA vært forbudt siden 2012. Avinor har i praksis motsatt seg utfasing av TIZ/TIA, sannsynligvis fordi dette fungerer godt for de aktuelle flyplassene, og fordi innføring av CTR/TMA vil være en betydelig kostnad med begrenset fordel mht. flysikkerhet og effektiv trafikkavvikling.

(Torkell fyller inn mer her).

(Kan det argumenteres at det vil være bedre bruk av midler å investere i navigasjonshjelpemidler enn innføring av flygekontrolltjeneste for de aktuelle flyplasser og områder?).

06/18 Gullknapp (Arendal)

Nytt luftrom rundt Gullknapp (utvidelse av Kjevik TMA) er implementert. Kjevik TMA er utvidet til å møte Farris TMA.

07/18 Notodden

Når det gjelder Notodden er det fortsatt uenighet mellom Luftfartstilsynet og Avinor: LT ønsker utfasing av TIA, og at TIA erstattes av C-klasse luftrom (CTA eller TMA), mens Avinor foretar seg lite eller ingenting. Område Notodden/Blefjell/Bø/Tokke: Jarle Mathisen vil følge opp utviklingen her spesielt.

Vi har p.t. ingen luftsportsområder, så all høydeflyging over FL095/115 må skje med transponder.

Reduksjon av aktiviteten på Geiteryggen kan gi muligheter for tilbakeføring av luftsportsområdene Bø/Tokke til G-klasse luftrom.

Jarle Mathisen: Endringer av TIZ/TMA eller CTA er uavklart. Angående høydeområder har jeg revidert og sendt inn oppdaterte koordinater der det er hensyntatt (begrenset) både vertikal og horisontal utstrekning for å imøtekomme airway og transit mot ATLAP og ADOPI. Samtlige områder ble avslått i brev fra LT 26. jan. 2018. Torkell har klaget på avslaget. Forsatt uavklart. Når det gjelder generell trafikk situasjon på ENNO startet det nå opp flyskole (Pilot.no) med inntil 300 elever. Vi er mildt sagt bekymret for hvordan dette vil påvirke vår aktivitet uavhengig av evt. endringer på luftrommet.

08/18 Leirin (Fagernes)

TIA/TIZ er avviklet.

(Torkell kan du bekrefte at det er standard G-klasse regler som gjelder i området nå?)

09/18 Røros

Det er foreslått en utvidelse av Røros TMA nordover slik at denne blir liggende inntil Værnes TMA, uten noe G-luftrom mellom disse.

https://ais.avinor.no/AIP/Latest/aip/ad/enro/EN_AD_2_ENRO_7-1_en.pdf

Dette stemmer dårlig med trafikkintensiteten på Røros flyplass.

[\(Torkell fyller inn mer her\)](#).

10/18 Scandinavian Mountain Airport - Sälen flyplass

Vi har fått tilsendt planer fra det svenske luftfartstilsynet om planer for en CTR og et stort TMA rundt Sälen flyplass (Rörbäcksnäs). Foreslått TMA strekker seg langt inn i Norge, og helt til Innbygda/Trysil og nokså nær Seteråsen flyplass.

NLF har sendt kommentarer pr 15 november, hvor vi har anbefalt å redusere det regulerte luftrommet, og vi stiller spørsmål ved berettigelsen av permanent CTR/TMA ved en flyplass som sannsynligvis får begrenset trafikk.

[\(Torkell fyller inn mer her\)](#). [Legge inn link til saksdokumenter?](#)

11/18 Koordineringsmøte med Forsvaret (FUA-RE) for bruk av luftrom i 2019

Under koordineringsmøtet 5. desember 2017 ble følgende bestemt:

- Neste koordineringsmøte er 4. desember 2018. **(NB dette er senere blitt endret til 16 januar 2019 – se nedenfor).**
- Frist for innspill til dette møtet skal sendes til Luftfartstilsynet senest 1. november 2018.

NLF vil delta med Jan Wang, Steinar Øksenholt, Jostein Tangen, og Per Osen.

Innspill til møteagendaen:

På kort varsel bestemte Forsvaret seg for at det amerikanske forsvaret skulle bruke luftrommet rundt Rena til drone-øvelse, sammenfallende med seilfly NM 2018 i samme området. Det ble gjennomført en koordinering/segregering som tillot samtidige operasjoner, og som bør være den generelle målsettingen. Det foreslås en systematisk gjennomgang av prosessen og de løsninger som ble funnet, med tanke på forbedring og effektivisering av prosessen ved liknende situasjoner i fremtiden, som antakelig må påregnes. Dette bør også inkludere tidligst mulig varsling av aktiviteter slik at ad-hoc koordinering kan gjennomføres med akseptabelt resultat for alle involverte.

NB NY INFORMASJON: Luftfartstilsynet har valgt å utsette det årlige koordineringsmøtet til 16. januar 2019:

Fra: Eivind.Raknes@caa.no [<mailto:Eivind.Raknes@caa.no>]

Sendt: tirsdag 23. oktober 2018 14:02

Til: Luftsport, Post <Post.Luftsport@nlf.no>; MortenAre.Braathen@caa.no; FinnOwen.Melinq@caa.no; jansen.frode@gmail.com; michael.bell@avinor.no; morten.sahlberg@avinor.no; Eivind.Raknes@caa.no; morten.skogo@avinor.no; vdueland@mil.no

Emne: Invitasjon til årlig koordineringsmøte mellom Forsvaret og NLF onsdag 16. januar 2018 09.00 til 11.00

Hei,

Som kjent er det vanlig at FUA RE innkaller til og avholder koordineringsmøte mellom Forsvaret og NLF i begynnelsen av desember hvert år. I år har kalendrene være unormalt travle for de fleste involverte i dette møtet, og vi har derfor sett oss nødt til å utsette koordineringen til over nyttår.

Foreslått tidspunkt er **onsdag 16. januar 2018 kl. 09:00 til 11:00** hos **Avinor Flysikring AS i Bjørvika, Oslo**.

Jeg ber dere distribuere denne invitasjonen internt i egne organisasjoner ved behov – dette gjelder også Forsvarets representanter i FUA RE. Vi ser helst at personer som gjennomgikk autorisasjonssamtale i 2016 er de som deltar på møtet. Evt. nye deltakere må autoriseres før detaljerte planer gjennomgås. Dersom dette er nødvendig forventer vi at NLF oppretter dialog direkte med Forsvaret i god tid før møtet slik at dette er klart. Ta i så tilfelle kontakt med undertegnede for kontaktperson i Forsvaret.

Forslag til agenda:

- Forsvaret redegjør for året som har gått. Hva har gått bra, hva har gått mindre bra?
- NLF redegjør for året som har gått. Hva har gått bra, hva har gått mindre bra?
- Forsvarets planer for 2019
- NLFs planer for 2019
- Redegjøre for konflikter eller andre utfordringer mellom Forsvaret og NLF i 2019
- Evt. fastsette hvilke uker NLF vil kunne benytte fareområdene som er opprettet for seilflyging

Vi ber om at dere melder tilbake først og fremst om foreslått møtedato passer, dernest om hvem som kommer til å delta på møtet fra de respektive organisasjoner og avdelinger, og at dere forbereder innlegg i henhold til agenda.

Vi ber NLF om å oversende planlagt bruk av fareområder for seilflyging og øvrige aktiviteter for 2019 til undertegnede så snart det er klart for distribusjon til relevante kontakter i Forsvaret. Vi forventer videre at Forsvaret sammenstiller denne informasjonen med sine egne aktiviteter og forbereder presentasjon av eventuelle konflikter. FUA RE ser gjerne at partene koordinerer i god tid før møtet og på den måten stiller med et omforent syn på muligheter og utfordringer.

Ta kontakt dersom dere har spørsmål til invitasjonen eller agendapunkter.

Med vennlig hilsen,

Eivind Raknes
Flysikringsinspektør
Telefon 90 72 13 72
E-post eivind.raknes@caa.no

12/18

Publikasjon/kunngjøring av modellflyplasser/aktiviteter

Se sak 9/17 over. Det har flere ganger vært diskutert i komiteen, at store modellfly som flyr fort og høyt er en potensiell trussel for annen lufttrafikk. Det er kjent minst ett tilfelle i utlandet med mid-air kollisjon modellfly/motorfly med fatalt utfall.

Per Gunnar mener at merking av modellflyplasser på ICAO kart er uhensiktsmessig, da det er for statisk og gir for mye clutter på kartene. Han foreslår bruk av Skydeamon software for real-time informasjon til piloter som flyr i G-luftrom. Skydeamon oppdateres kontinuerlig basert på offisielle publikasjoner (NOTAM) og presenterer bare den informasjonen som er nødvendig til piloten. Dette er et verktøy som antakelig kan brukes for mer enn varsling av modellflyaktivitet. Men hvis vi velger dette som base for distribusjon av sikkerhetskritisk informasjon, så må alle relevante brukere få informasjon om dette, og ha rimelig mulighet til å nyttiggjøre seg denne informasjonen, bla gjennom offisielle publikasjoner som VFR guide to Norway etc. Jeg foreslår at denne saken spilles over til NLFs administrasjon, da det er nokså åpenbart at den ligger utenfor denne komiteens mandat.

Møtet hevet ca kl. 2030.
Per Osen (referent)